

LÖPUKÖ/LEUSA NA UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS I KUTUK NA BARI.

KWEJA ADI PETESI/KWEYESI TI TOĐIRI/ĐEKESI TI ņUTU I KAK BUKULUNŃ.

KWEJA ADI

Denet nagwon adi kugga ko tojojo na d'ekesi ti ņutu liŃ nagwon bain titiki ņutu. Kona kwe ņutu ti mede/'baŃ logwon gwod'iet na tolien, tod'iri ko taliŃ i kak 'bukuluŃ.

KWEJA ADI

'Bakan na yenet ko laundy na tod'iri na ņutu aje jondia konesi narok nagwon aje toworja yeyesi ti ņutu. Kona kwe d'urökin na kune d'ekesi kwekindya adi anyen ņutu liŃ ryeju tolien na jambu ko yenet ko yupet töki ko tolien akwe na kujönö ko d'ekesi aje tokoro gwoso yenet duma na ņutu i piritön ti kak.

KWEJA ADI

Đed'ekarikin adi ņutu ködyö ti rid'iki anyen d'ekan ņaret i diŃitan na gwusulak na ti tndu ņutu i renya na saresi ti miri karudanit ko kasasanyanit kogwon d'ekesi ti ņutu ködyö gagaya ko saresi ti putet.

KWEJA ADI

Đed'ekarikin parik i d'ilikindya na d'urjö na tojulin i kiden na ņutu logwon nyanyar gwon i pirit geleŃ ko ņarju konesi na geleŃ.

KWEJA ADI

Ködyö d'ed'ekarikin adi ti ņutu gwe ko tod'urjö na gwiliŃit ko tojulin ko jurön.

KWEJA ADI

LaŃet na jurön lomomorja i saresi kase lo peta i kwekindya na yupet i d'ekesi ko 'bulit na ņutu i tojojo na ņutu lyan ko wate adi se agi ködyö tindu riŃit i tod'urjö i pirit na geleŃ gwiliŃit lo'but i tolien duma.

KWEJA ADI

Yeyesi na morja ti kine d'ekesi ko tolien gwon 'bulit duma ko ati denesi ti kine ņo nagwon a yukwe kine.

SOŃINANA NYENAGWON.

Ńina momoret duma tokorju Ńina kweyet na tod'urjö na d'ekesi ti ņutu liŃ i kak 'bukuluŃ gwon a temet na konaki i morja liŃ i jurön liŃ tojo ko d'utet. Karen ņutu ko karen mugun na laŃet kepekep Ńina tokoret diŃitan liŃ i kwe anyen tindu riŃit duma na todindyö ko todinet anyen todindyö kuket na kine d'ekesi. ToliŃ ko temet na d'urjö i lukata ko nakaŃo na jur anyen gaju gwon nase i kak 'bukuluŃ ko anyen jonja d'ekesi ko time nase ko laŃet na kilo jurön ko 'börik kase ako ņutu logwon gwon kase i saresi.

ARTICLE 1.

(TUPET TOGELEŋ SULUET NA DENESI).

1. Ŋutu liŋ a yuŋwe kana, jojo i tod'iri ko d'ekesi ko ti se tokitaki ko 'börik ko mulökötyo lo toluŋaseran. Se a d'oka ko denet na kulya na'but ko narok.
2. Karen ŋuto a 'buruki d'ekesi liŋ ko tokoret 'bak nyunyumbö i gwearijin kad'ekad'e gwoso adi: 'Boriköt, Kutuk ko Yupet/Yubö.

Laŋet kode kunie yeyesi ti lukata kode suluwet na gwoloŋ, toro'bo kode kulye gwearijin i ju'yu na kine nene gelet ködyö ti kona kwöŋ kode i kiden na laŋet na miri na kaŋo kode jur, kode gwon a luwitöt, yiyiniki, 'bain d'eba mugun kode gwon ko denesi ti tolien.
3. Karen ŋuto ködyö kata ko tod'iri na gwiliŋit adi gwon jörun ko tolien na gaya na ŋutu.
4. Lele ŋuto ködyö ti bulö d'epa a d'upiet kogwon tod'upien kode tugwörö a d'upiet, kine konesi ködyö ti bulö konaki ŋutu i gwearijin kase kad'ekad'e kwöŋ.
5. Lele ŋuto ködyö ti bulö tiki i miyesi kode d'epet loron logwon ti temakindya i gwiliŋit lo ŋutu kode riŋet nagwon köŋju mugun na ŋutu.
6. Karen ŋuto ködyö kata ko tod'iri i karen jur ko i karen pirit i komoŋ na saret.
7. Ŋutu liŋ agi gwon jojo kode ti nyunyumö i komoŋ na saret lo miri. Lepen ködyö agi gaya jojo ko saret. ŋutu liŋ ködyö gwon ko gayet nageleŋ 'bak nene nyunyumet kode laŋa na kilo saresi töki kode konesi nagwon ti temakindya i kebbu na saret lo jur.
8. Karen ŋuto ködyö gwon ko tod'iri na kiko lo rigwo ko laŋet na rigwo d'uŋet na putesi i kenesi na laŋgo saresi ti tod'iri na d'ekesi ti ŋuto logwon a tiki nye ko saresi kode saret lo jur.
9. Lele ŋuto ködyö ti bulö moka 'bakan na saret, rereka kode riköji kaŋo kanyit i jur.
10. Karen ŋuto ködyö agi gwon ko tojojo i putet ko ti yiŋani yiŋa ko ŋutu ti jur ko ködyö ti kad'uŋök ti putet kulo gwe a luwi i laŋet nase ködyö na kad'uŋök. Ti nyunyumbö, kujönö miri. Ti d'uŋgö na putet gwe i denet na tod'iri ko kepesi narok nagwon mokani ŋutu.
11. Karen ŋuto lo moka adi a torondya agi ködyö ti luŋu a katoronyanit tojo ko lopen a d'uŋöki putet lo liliya ko ŋutu lojore, nagwon kweja adi nye a ryö gayesi liŋ i putet lonyit. Lele ŋuto ködyö ti luŋu a katoronyanit i karin toronyet, ko kunie ti kunie toronyesi na kona kinu a d'uŋöji kano. Ko köti i saret lo köji ko lo kaŋo jambu adi lele saret lo pömöni lele ŋuto ködyö ti bulö rid'iki i lewudya na ŋilo saret logwon gwon i kitarikin lu.
12. Lele ŋuto ködyö ti bulö rid'iki i lwönö kanyit kweja adi lubbö ko lele ŋuto kadi 'bak pija kode kendya na manini na lege, kode lyöggu na kuket ko gwiliŋit lo'but. Karen ŋuto agi ködyö gwon ko tod'iri na gaya ko saret, ko lele ŋuto a 'beleŋgu lele lo kilo saresi.
13. Karen ŋuto ruköki tolien na wörö ko sid'a i lokokoritan ti lukata na köjinö kad'ekad'e. Karen ŋuto a 'buruki i köyu na jur töki bubulö yitwe bot 'bak teŋet.

14. Karen nuto a ruköki i pija kode i sid'a kana i kulye jurön anyen gagaya. Kine dekesi ti bulö ruköki kode luju i diñit na d'unjöki na putet i tugwakan ko 'bain pondya i toron na lañet na d'ebba jur kode i saresi logwon ko tukad'e ko saresi titeñ na momoret na jurön.
15. Karen nuto a ruköki i gwon ko jur lonyit kode gwuluyet na jur lonyit. Lele ntu ti bulö rid'iki, renyaki i lopuködu na mugun i karen jur lo d'eggi nye.
16. Ntu lyan ko wate logwon aje d'urjö 'bakan na kuniye teñesi, ko ati kotumit nanyit kode gweyari kode ti yupet ködyö bubulö yema kode yemba anyen ryendu mede. Se ködyö gwon ko d'ekesi kase jojo anyen bubulö toyem i diñit yemet kode na reyan. a) Yemet tuñ kad'e bubulö kona i d'ekesi ti kilo logwon yöñö kondya mede kulo (toyem) b) Mede ködyö a ño nagwon NUN lo gweja ko agi ködyö gwogwon, ko a lañet nad'it na jur kode köji ko ködyö gagaya ko köji kode ko jur 'bukuluñ.
17. Karen nuto kata ko tod'iri nagwon bubulö gwon ko toro'bo kanyit kode töki bubulö gwon i momoret ko kulye. Lele ntu ködyö ti bulö ryaka kode jonari toro'bo kanyit kaño 'bak saret.
18. Karen nuto ködyö gwon ko tolien na yeyesi kanyit, ko lepeñ yöñö kondya nyo kweja adi teñet 'bain bubulö yeyegu ño na'but ko narok ko nye a d'eggi konye töki bubulö torukökindyö ntu ko kulye i pirit nageleñ kweja ad i todinesi, konesi, moyu, kode kwakwaddu.
19. Karen nuto a 'buruki i jondya kode i kwekindya na ntu yeyet nanyit ko ntu kata, ko bubulö jambu 'bak teñet. Kine d'ekesi kode 'burusi morja ko 'burit kweyet na yeyet 'bakan na teñet kode kakalet ko lele ntu pija, wuju, kode leleñaki na kulya ko lele ntu kode yeyet ko nene mugun kalayianit 'bayin na dendya na lokokori.
20. Karen nuto a 'buruki kode bubulö kondya kode luñgu momoret ko taling 'bak mörö. Lele ntu ködyö ti bulö riköji kaño i nene mugun na momorja anyen timundya kulyajin, nye ködyö ti bulö jonga i nene mugun nagwon yeyesi kase ti morja.
21. Karen nuto agi ködyö kikita i miri lo jur lonyit i lukata na miri kode wulundyö ntu logwon gwod'an kase i karen i lukata na miri. a) Karen nuto a 'buruki i ryeju na ñaresi ko a ti biya i kadi na wini kode todinesi 'bakan na nyunyumbö kode gelesi kanyit i jur. b) Dekesi ti ntu ködyö gwon a yenet na miri. Ko ñina kad'e bubulö meta kode time ko gayesi ko tod'iri na wulet na kona ko ntu liñ ti jur gwon kweja adi kona ko belebele. Kode (ntu geleñ a belebele geleñ) 'bak nyönyöggü.
22. Karen nuto gwoso lele lo lañet agi ködyö gagaya ko miri. Ko ködyö meta i konesi ti miri ko i tojulin na miri ko kulye jurön i saret lo momoret kode tukwöryönjin ti jurön kad'ekad'e adi toro'bo gwiliñit ko d'ekesi ti keryat logwon ti d'umaji kaño anyen buya tolien na d'urjö nanyit.
23. Karen nuto agi ködyö kondya kita na d'eket nanyit ko ti pirit kitayet na gwe i d'eket nanyit ko na kita ko ti gayet na 'bakan na kita gwe kata i jur. a) Karen nuto ködyö gwon jojo i kwe na kita i jur ko köti tojojo na ropet na kita, i kitayesi ködyö nagwon jojo ko kona ko ntu kad'ekad'e. b) Karen nuto logwon kikita ködyö yiyiniki köti ropakini ropet na kita nanyit. Nagwon kweja adi tetemakindya i gwon na ntu kode yalet na ropet ködyö titiki ko bubulö. Ko ti kiko lo gayiri kakitak gwe kata, gwoso adi pirit tokelet kode todinet. c) Karen nuto ködyö bubulö lupöki kode gweyundya na mugunya kagayak ti kakitak anyen gaju d'ekesi ti kakitak.

24. Karen nuto ködyö gwon ko diñit na kita ko diñit na yukan kode diñit na birye. Ko töki diñit kitayet ködyö tetemaki ko perok ti yukan logwon roropa.
25. Karen nuto ködyö sid'a i gwiliñit lo tetemakindya, kweja adi d'ekesi kanyit ködyö ti bulö yöngu lepeñ gwoso i kelan, gwon na mede 'bura 'bak sasanyesi gwoso ti kinyotot, bonjo, wini, mede kode kuniye d'ekesi ti gwiliñit lo nuto ko gayet töki ko ati 'bakan na kita, gilö kata, karu'be, donga, kode kuniye ti pirit ko i ño nagwon a gandu d'ekesi ti nuto. Wate ko lupudyet agi ködyö gagaya ko ñañaraki. ñwajik lupudyet liñ logwon yuñwe kaño na yemet (tolup) agi ködyö ryeju rurutet ko gayet jojo 'bakan na koresi kode gelesi kase kiden.
26. Karen nuto ködyö totodinö kanyit i jur ko ködyö todinesi kune gwon kana 'bak ropet biya parik suluet na todinö (primary school) kogwon ñina d'ed'ekarikin i saret. Ko agi ködyö tiki ko riñit i nuto liñ. Todinesi ti kita na könin ko ti koñon na kwe gwe kata i keniya liñ ko töki ryeni ko nuto liñ ti jur. a) Todinesi ködyö gwon i d'ekesi ti d'urjö na yeyesi ti nuto ko ti togoyu na kugga na tod'iri ko tolien na nuto i pirit na geleñ. Ko ti tod'ure yingga ko julin i kiden na jurön liñ, kweja adi kotumitön kode i yupesi ko köti i konesi ti lañet na jurön lo momorja anyen tindu taliñ i gwon ko nuto kiden. b) Karurukak kode ko monye ko ñote ködyö logwon a ñerot i wulundyö na kiko lotodinöri ñwajik kase.
27. Karen nuto ködyö kondya ño ti keru lonyit i d'eket naynit ko nuto kanyit kiden anyen ryendu 'bulit na ño na teten se kune, töki anyen ñarju seko d'urjö na mugun na koñon na dendya na gweyarijin ti ño ti kak liñ. Karen nuto ko toro'bo kanyit i jur kata ködyö gagaya ko se ködyö gaya jojo 'bak nene gelet.
28. Ti gwilingit lo karen nuto gwe i ruket lo saret lo jurön liñ ti kak anyen tod'iri ko tolien nagwon köju aje tokuruki nuto na kukure ko nuto i gwiliñit lose.
29. Karen nuto ködyö agi kikita i jur ko ködyö ti kondi kita nagwon temakindya i koñon nanyit anyen nye bubulö d'urjö kanyit i gwiliñit. b) Anyen nuto bubulö dendya adi tolien ko d'ekesi ti nuto a kuka, tuñ kad'e ko gwiliñit lo nuto a lo'but kanyit i jur. Töki ko nuto wulundyö kimak kase ko 'börik kase. c) Tuñ kad'e kine d'ekesi ko tolien na nuto i kikolin liñ konani i saret lojurön lo momorja anyen tokorju kilo saresi. Kweja adi konesi ti nuto ködyö gwon 'bak nene tukad'e kokilo saresi.
30. Nene ño 'bain nagwon kakad'elo i ñina manini, ko saret logwon kekepo ko jurön liñ, lañetan, nuto logwon kita kitayesi kase, kode kondya saret logwon anyen lañgu kode körju nene na kine d'ekesi kode tolien nagwon a 'beron peta i diñit na tokoroni se na.

Translated by (a lopukö ko)

Sebur Anthony Lodu & Gordon Lucy Kiden.

Denet nagwon adi kugga ko to jojo na d'ekesi ti nuto liñ nagwon 'bain tiki nuto ko lele nuto, töki tibulö joña kaño ko lele nuto.